

Проби організування галицько-українського народнього війська в 1848-1849 рр.

Написав — Др. Микола Андрусак.

I.

Під напором революції в березні 1848 р. дозволив австрійський уряд своїм горожанам організувати по містах, місточках і селах з числом 1000 душ населення власні національні гвардії. Користаючи з того почали галицькі Поляки спершу у Львові (вже 22. III. 1848), а відтак на провінції формувати відділи своєї національної гвардії.

Галицькі Українці шойно тоді будилися до національного життя. Свідоміші одиниці зпоміж них скоро зорієнтувалися, яка небезпека грозить нашому народові з боку Поляків, і для оборони народніх інтересів оснували в перших днях травня (2) 1848 р. політичну організацію п. н. „Головна Руська Рада“ у Львові. Згуртовані в ній найкращі наші патріоти того часу дбали про те, щоби наш нарід користав якслід з наданих віденським урядом правних постанов та не дався збаламутити польським агітаторам. Для протиділення акції польських „Rad Narodow-их“ та „гвардій народових“ оснує „Головна Руська Рада“ в краю — ради окружні та деканальні й робить заходи в справі зорганізування власної національної гвардії.

Ці заходи галицько-українського громадянства в 1848-49 рр. — зорганізувати по містах і селах свої національні гвардії, як також оборонну організацію галицько-українського селянства в Карпатах для боротьби з малярськими повстанцями та сформування українського стрілецького баталіону — висвітлив Іван Кревецький у розвідках: „Проби організування руських національних гвардій у Галичині 1848-1849“¹⁾, „Оборонна організація руських селян на галицько-угорським пограниччю в 1848-49 рр.“²⁾ і „Баталіон руських гірських стрільців 1849-1850“³⁾. Зміст тих цінних студій нашого дослідника галицько-українського політичного життя в початках національного відродження з незначним додатком деяких цікавих подій на основі вишуканого джерельного матеріалу подаємо власне ось тут.

Про заходи Українців у справі власної національної гвардії є згадка в 3-ій тощі польсько-руського порозуміння в часі славянського зїзду у Празі від 2 до 16 червня 1848 р. Відтак в перших днях липня крилошанин Михайло Малиновський представив на сторінках „Зорі Галицької“ (ч. 9) вагу власної національної гвардії для народу. Одначе жива акція в тій справі з боку тодішньої галицько-української політичної організації „Головної Руської Ради“ починається шойно в другій половині вересня, коли покінчилися найважливіші роботи в полі.

20 вересня 1848 р. видає „Головна Руська Рада“

¹⁾ Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. 113, ст. 77-146 й окремою відбиткою, Львів 1913.

²⁾ Записки Н. Т. Ш., т. 63, ст. 1-26, т. 64, ст. 27-58.

³⁾ Зап. Н. Т. Ш. т. 107, ст. 52-72. — Обі останні праці появилися також в II-ому томі „Монографій з обсягу нашої нової історії“ п. з. „Руська самооборона на галицько-угорським пограниччю 1848-1849“, Львів 1912.

відозву до українського народу в справі організування національних гвардій, яку розсилає 26 ц. м. по краю з окремою інструкцією. Рівночасно веде пропаганду в цім напрямі у своїм органі „Зорі Галицькій“. Тут (ч. 20) появляється стаття „Про народну гвардію або сторожу“, в тиждень пізніше (3 жовтня) оповіщує „Зоря Галицька“ (ч. 21) згадувану відозву „Гол. Р. Ради“. З її доручення мали окружні „Руські Ради“ знятися організацією національних гвардій в краю по містах і селах.

Змагаючи до того „Гол. Р. Рада“ бажала, щоби ці гвардії мали щиро український національний характер. Тому старалася у краєвого уряду про дозвіл на заведення української команди та укр. національних красок. Саму-ж ціль гвардії висловила „Гол. Р. Рада“ у відозві з 17 жовтня до наших громадян словами: „ще раз звиваємо вас скоро і сміло приступати до гвардії, яка, коли тільки буде й усюди, не допустить в краю до забурень і не дозволить шарпати своїх народніх прав“. („Зоря Гал.“ ч. 23).

Ці заходи „Гол. Р. Ради“ найшли перепони з боку краєвого уряду, а передовсім з боку заступника губернатора Агенора Голуховського. Він доручав окружним старостам, щоби поодиноким громадам, які домагалися б окремої руської гвардії, вияснювали, що краєві власти не признають рїжницї між польською і руською гвардією.

Опираючись на цій інструкції відмовив бережанський староста предсідникові місцевої окружної ради дозволу зорганізувати українську національну гвардію в Бережанах. Подібно тернопільський староста відмовив дозволу сільським громадам (числом 21) тернопільської округи на створення „сторожі народу — з руською командою і руськими знаками“; супроти того громади ці відносилися з зажаленнями до закондатного сойму⁴⁾.

Маємо також у рукописних матеріалах вістки про перешкоди в організуванні українських національних гвардій у брідському деканаті з боку губернського радника Анджейовського⁵⁾.

Дня 27 жовтня вніс до „Гол. Руської Ради“ зажалення свящ. Лев Трещаківський з Рудна, що на заснування сільської сторожі приїхав циркулярний комісар, стягав протокол, говорив, що не потреба гвардії, що „Зоря Галицька“ бунтує людей і т. п.⁶⁾

Ворожо до справи організування українських національних гвардій поставилася львівська польська преса („Gazeta Powszechna“ і „Gazeta Narodowa“), що обстоювала за одною краєвою, розуміється польською гвардією і всі змагання галицьких Українців уважала за інтригу „габсбурської камарилі“. А польонофільський „Руський Собор“ розліпив у днях 15 і 16 жовтня 1848 р. по вулицях Львова своєю „Пересторогу“, в якій закидав „Г. Р. Раді“ та „Зорі

⁴⁾ Архів Белея. РКП. Бібл. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 477/II-739.

⁵⁾ РКП. 478/II-740-41.

⁶⁾ Записник Льва Трещаківського в „Укр.-руським Архиві“ т. 13-14, Львів 1920, ст. 392.

Гал.“ підбурювання народу до розбоїв та різні. Розліплена відповідь „Г. Р. Ради“ на цю „Пересторогу“ п. з. „Заспокоєння“ позирала сейчас невідома рука. На засіданні польської „Rad-i Narodow-oї“ тільки два її члени Вісневський і кс. Давидович були за виданням відозви, щоби польські гвардії не противилися формуванню руських гвардій та уникали всяких конфліктів.

Серед таких обставин довелося галицьким Українцям формувати свої національні гвардії. Однак пробудженого розгону до власних організацій нічого не могло спинити.

Вже після „Слова до руського народу в Галичині“ М. Малиновського в справі організування гвардій на сторінках „Зорі Гал.“ починаються серед галицько-українського громадянства приготування в цім напрямі. У своїй „Автобіографії“ оповідає свящ. Юстин Желехівський⁷⁾, що в Дрогобичі вже в липні 1848 р. уладив ігумен тамошнього василіянського монастиря о. Юстин Ганкевич свято посвячення хоругви для майбутньої дрогобицької української гвардії. Посвятив цю хоругву з синьої парчі і з жовтим львом архипресвітер крилошанин о. Іван Скребечович Селецький серед великого здвигу доокличного духовенства й народу.

З початком серпня (3) посвячено хоругву для української національної гвардії в Стрию, дня 18 серпня є подібне у Жовкві, а з кінцем серпня маємо вістку про заходи організувати укр. національну гвардію у Станіславові.

„Чи однак руські гвардії в сих містах були дійсно зорганізовані, — пише І. Кревецький — не відомо напевно. В кожному разі не були зорганізовані відразу (зазначають це виразно цитовані дописи), — а й пізніше нема ніяких слідів їх існування. Прадоподібно, зорганізування їх перепинив наказ кр. правительства, який і був виданий незабаром після отсих перших заходів“.

Вже після наказу кравового уряду стала організуватися українська національна гвардія в Бережанах. Хоч як перешкоджував цьому місцевий староста, все таки 16 жовтня посвячено національний темносиній прапор зі золотим львом й переведено записи до новоформованої гвардії, до якої відразу приступило 30 міщан.

Вкінці були спроби організувати українську гвардію в Тернополі. Спершу за порадою голови місцевої окружної „Руської Ради“ свящ. Михайла Білинського пробували тернопільські Українці масово вписатися до існуючої вже міської (польської) гвардії й жадати там української команди; однак цього їм відмовлено. Тоді тернопільські міщани-Українці почали заходитися біля зорганізування власної національної гвардії та справили хоругву, яку посвячено 5 грудня 1848 р.

Безуспішно старалися Львовяни-Українці організувати власну національну гвардію в столиці. Заходи в цій справі по вісткам „Gazet-i Narodow-oї“ були вже в серпні. Однак цьому спротивився кравовий уряд, а розрухи й збомбардування Львова дня 1-2 листопада 1848 р. підкосили взагалі існування національної гвардії у столиці.

Правда, ще й опісля бачимо заходи львівського українського міщанства, якого депутація в цій справі була принята на засіданні „Гол. Р. Ради“ дня 17

⁷⁾ „Вѣстникъ Нар. Дома“, Львів 1910, ч. 1, ст. 12.

листопада 1848 р. Однак ці заходи не увінчалися успіхом і української національної гвардії у столиці краю не зорганізовано.

Серед змагань нашого міщанства організувати власні національні гвардії найкраще увінчалися заходи Українців в Яворові, завдяки їхній чисельній перевазі над Поляками. Місцева філія „Головної Руської Ради“ занялася організуванням гвардії ще в серпні 1848 р. Число яворівських гвардійців зросло більше як до 300 мужа; гвардію поділено на дві сотні, які відбували муштру по українськи на основі муштрового підручника М. Коссака⁸⁾. Ця гвардія проіснувала аж до 10 січня 1849 р., коли то її розв'язано задля проголошення в Галичині воєнного стану.

Український національний характер мали сільські східно-галицькі гвардії. Організування їх відбувалося на основі 9-ої точки організаційного статута, отже по тих селах, де населення числило більше як 1000 душ. Спершу йшло воно досить пиняво, тому що окружні старости не зважаючи на інструкцію кравової президії не дуже інтересувалися цією акцією, хоч нерідко самі селяни як прим. в Тернопільщині домагалися організування гвардій.

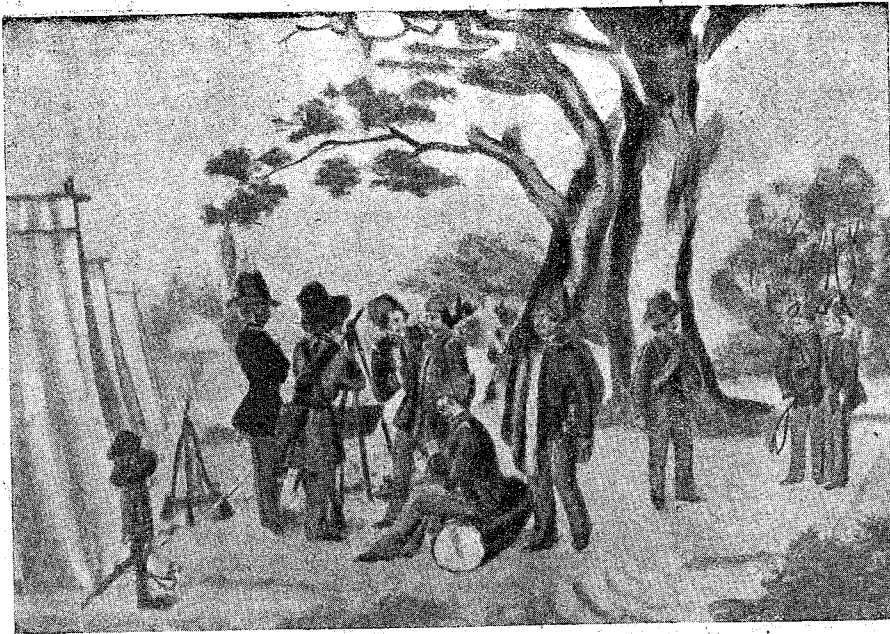
Становище селян до справи організування гвардій висвітлює подекуди лист посла-селянина Василя Гарматія з 2 грудня 1848 р. до микулинецького пароху Михайла Билинського, оповіщений Іваном Белеєм на сторінках „Діла“ (ч. 159, за 1892 р.)⁹⁾. Гарматій накликає своїх земляків організувати гвардію, висловлюючися при тім різко: „То панам вільно мати свою гвардію, щоби свої давні права оружжям боронити й панування своє над нами під новим іменем польської гвардії знов укріпити, а ми маємо їм здатися на їхню ласку й виречися власної оборони, власного права, яке нам монарх надав для безпеки наших прав, для слави й охорони нашої народности — для вірної підпори трону й панування свого — для удержання ладу й спокою в нашім краю.. Не слухайте, люди, баламутів, що вас відводять від руської гвардії, тільки горнітьесь та впровадьте всюди, де закон дозволяє, де є 1000 душ, як в Микулинцях... Так будемо мати свою власну оборону дома, а як прийде спокій, тож будемо менше рекрутів давати, — бо буде наша сторожа — тай менше податків в той час...“

Справу організування сільських гвардій поручила „Гол. Руська Рада“ окружним і деканальним радам. Щоби спопуляризувати інституцію національної гвардії в селянських кругах, урядували ці ради селянські зїзди згл. віча, на яких вияснювали селянам вагу національних гвардій та подавали вказівки, як їх організувати. Зверталися також до проворніших селян з зазивом: „Всіма силами разом старатися, щоби руська народна сторожа всюди і в як найбільше число завязалася“¹⁰⁾.

⁸⁾ М. Коссак: Випис з руководства до вправи для стражи народної, 16^о, ст. 4 незнач. дод. до „Зорі Гал.“ 1848, ч. 25. В цій брошурі є також: „Словарь стражи народної“, що містить 41 військових висловів.

⁹⁾ Белей уважає, що цей лист писав Іван Борискевич (пізнає його почерк), тому на його думку: „Нема сумніву, що деякі гадки в листі (особливо ширший уступ про руську гвардію) були розвинуті Борискевичем, хоч нема сумніву, що й сам Гарматій був у всім тої самої гадки“. З листу Кирила Блонського до Якова Головацького з 16. X. 1848 довідуємося однак, що Гарматій „деп. селянин і по руськи читати уміючий“ (Збірник філільогічної Секції Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. XII, ст. 310), чого не вміло багатьох з галицько-української інтелігенції того часу.

¹⁰⁾ Ркп, Бібл. Наук. Т-ва ім. Шевченка 477/II-74, Лист жов-

Руські гірські стрільці. (Сучасний малюнок, у збірках музею Нар. Дому у Львові)

Очевидно сільські „народні руські стражі“ основувалися насамперед там, де серед селян були проворніші одиниці. 10 жовтня маємо в „Зорі Галицькій“ (ч. 22) вістку про оснування сел. Іваном Залужним в селах Камінці Волоській та Старім Селі жовківської округи „руської народньої сторожи“. Як ішла акція „Окружних Руських Рад“ в закладанні цих сільських „сторожей“, задля нестачі джерельного матеріялу годі як слід висвітлити. Історик Кривецький стверджує, що ця акція реальних наслідків не принесла, а дня 10. І. 1849 р. національні гвардії в Галичині були розв'язані зовсім.

II.

Крім заходів зорганізувати власні національні гвардії галицько-українське громадянство створює в тім часі ще інші військові організації. Мадярське повстання в 1848-49 рр. примусило селян східно-галицьких округів, що межували з Угорщиною, до оборонної організації перед нападами малярських повстанців.

Організацією тієї селянської оборони занялися у власнім інтересі австрійські військові влади в Галичині, тому що за мало було в краю війська й галицько-угорська границя не була добре забезпечена. „Головна Руська Рада“ за посередництвом своїх філій та українського духовенства помагала військовим властям формувати селянське військо, озброєне примітивно власними гвінтівками, старими крісами з кременем, стрільбами, відібраними від польської армії, косами й піками.

Щодо числа тих селянських озброєних відділів, то знаємо, що станиславська округа виставила 17810 людей. Докладних даних про кількість селянської самооборони в коломийській, стрийській та самбір-

ківської окружної ради з 6. X. 1848 до Івана Онишківича, „князя“ з Любича.

ській округах не маємо. Перепони в її організуванні бачимо в Турчанщині (що входила тоді в склад самбірської округи) з боку управи дїбр та команди фінансової сторожі¹¹⁾, без сумніву обсаджених Поляками, що симпатизували з Мадярами. Були одначе й серед Поляків льояльні австрійському урядові люди, що зжилися з Українцями й брали живу участь в цій селянській самообороні. А мандатор з Надвірної Франц Стоковський, уважаний серед польської шляхти за „свого“, шпіонував в користь Австрії.

З початком 1849 р. (кінець січня, лютий-березень) маємо низку малярських нападів на пограничні села у стрийській та самбірській округах. У Стрийщині місцеві селянські озброєні відділи разом з незначними австрійськими військовими силами по зав'язаних боях з малярськими повстанцями розбили останніх так, що уможливили австрійським військам обсадити сумежні закарпатські українські

села. Мадяри зібрали свіжі сили під проводом Поляка кн. Воронєцького, прогнали 16 березня Австрійців до Галичини й почали мститися на населенні Закарпаття. Одначе п'ять днів пізніше розбито відділ кн. Воронєцького, що втікаючи з недобитками через Волове до Сиготу забрав зі собою 14 полонених українських селян, які в погоні за ворогом задалеко відбилися від своїх.

¹¹⁾ Ркп. Бібл. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 477/II-740-741.

Прапор національної гвардії в Яворові.

У самбірській окрузі була селянська самооборона мабуть слабша; маємо вістки, що мадярські ватаги рабували й палили села тієї округи.

Про напади Мадяр на сяницьку, станиславівську та коломиїську округи не маємо жадних вісток. В Коломиїщині скінчився тільки з початком лютого 1849 р. переполюх задля поголоски, мовбито мадярські повстанці впали до Галичини.

Найбільше лиха в часі мадярського повстання зазнало безборонне українське населення Закарпаття. Мадяри насильно забирали закарпатських Українців до свого війська, мордували й вішали більше опірних та пустошили українські села.

Однак маємо також вістки, що деякі закарпатські села, як прим. Студене завзято боролися з мадярськими повстанцями та лучилися з узброєними відділами своїх галицьких братів.

Тоді серед закарпатських Українців виринула гадка про злучення Галичини й Закарпаття в один коронний австрійський край. Висланий до Львова делегат Закарпатської України заявив „Головній Руській Раді“, що „Угорські Русини бажають, щоби від Угорщини були відділені і як у політичній, так і адміністративній згляді були прилучені до руської часті Галичини“. В цій справі звернулися закарпатські Українці навіть з проханням до цисаря й просили „Головну Р. Раду“ поперти їхні заходи.

„Головна Р. Рада“, стараючись про поділ Галичини на руську й мазурську, сподівалася, що австрійський уряд за вірність Українців і їхні жертви в боротьбі з Мадярами прилучить Закарпаття до української Галичини. Ця надія „Гол. Руської Ради“ пробивається в її відозві до закарпатських Українців з 20 липня 1849 р.: „повстаньте кріпко за віру вашу, царя, народність і мову вашу, за жінки й діти ваші, одним словом, за все, що Вам найсвятішим бути може; а коли приложитесь сильно до побіди бунтівників і зброї царській побідити їх поможете, тоді подумайте про нас і нашу спільну народність, і зєднайте ваші змагання з нами в тім, щоби в злучі всіх нас, що є одного походження, одної крові, однаковою бесідуємо мовою, вітчизна Русинів від довгої неволі дигнулася, і ми всі разом одну область під владою благого царя нашого творили, а що доброта й справедливість милостивого монарха нашого, котрий уставою конституційною з дня 4 березня ц. р. надав рівноправність всякій народности, на це бажання наше призоветь, тим певніше надіятися можемо, коли вже тепер зволив призначити й вислати до Вас людей, щоби в дусі тієї устави правду для Русинів установити, а мадярські надужиття на завжди знести“.

Однак після здавлення мадярського повстання реакційний австрійський уряд не сповнив бажань галицьких і закарпатських Українців. Угорщина стала знов австрійською провінцією у своїх старих границях.

У звязку з капітуляцією угорських повстанців дня 13 серпня 1849 р. біля Вілягошу перед російським генералом Рідігером минула потреба української селянської оборони. „Однак — пише Кривецький — граничну оборону ще не зараз розв'язано, бо декуди по гірських провалах і ярах ще зустрічалися недобитки мадярських ватаг. Її розв'язали аж пізно в осени“.

У станиславівській окрузі розв'язано самооборону з парадними церемоніями. Подібно як на початку її повстання так і при її розв'язуванні зроблено її перегляд. Військовий командант подякував в імені уряду селянам за оборону краю.

Про подібні церемонії при організуванні й розв'язуванні селянських самооборон в інших округах не маємо жадних вісток. Кривецький здогадується, що таких церемоній в інших округах не було. Істнування селянських самооборон поза Станиславівщиною скінчилося мабуть тільки тим, що повідбирали від селян пальну зброю і організація зниділа сама собою.

III.

Крім тієї селянської самооборони задумала „Головна Руська Рада“ сформувати полк українських добровольців, подібно як це зробили інші сусідючі з Мадярами народи. В порозумінні з військовою генеральною командою звернулася „Гол. Р. Рада“ дня 1 січня 1849 р. до українського народу зі зазивом вступати до полку добровольців. Цю відозву враз з поученням для філій „Г. Р. Ради“ і священників розіслано по цілім краю. Окружні та деканальні ради і духовенство мали зайнятися вербуванням добровольців.

Змагаючи до сформування українського полку добровольців, „Г. Р. Рада“ старалася стягнути до нього всіх старшин Українців в австрійській армії. Ще у вересні 1848 р. поробила між іншим успішні заходи у військових властях в справі перенесення Українця Барусевича, поручника з піхотного полку князя з Парми, з Кракова до Львова¹²⁾.

В рукописній збірці Івана Белея¹³⁾ маємо лист цього заточенця до Івана Борисикевича, члена „Г. Р. Ради“, з 28 вересня 1848 р. Лист з винятком початкових слів писаний латинкою; з того видно, що Барусевич, як і багато інших з світської нашої тодішньої інтелігенції, почав щойно вчитися кирилиці. Цей лист не вільний від польонізмів, а надиханий любовю до свого краю та бажанням служити рідній справі, подаємо ось тут:

„Честний Брате!

Слава Богу слава вам!

Nyni Wasze pyśmo z 23-o 7-bra otrymaw. Radbym sey czas widytity z Krakowa w jakiey cyrkuł do naszych prawych Russyniw, wże dla toho, szczoby zdrowowie, i um miy dawnyi widzyskaty, bo tu meni ne plauduje, a wsio z ohydło.

Do kolosalnoho diu ne jest moja hołowa sposobna, ale szczo zmožu dla naszych prawych Russyniw uczynity, z duszoju i z tiłom jestem na pohotowiu, a pomoszcz od Hospoda sotworszaho nebo i zemlu.

Staraytesia więc czerez adjutanta z Generalnóy Komendy by mene do toho Bataillonu, szczo w Lwowi garnizonuje, przydityły, a ja na własny koszt zaraz do Was do Lwowa przydu. Wsim Russynam poklon.

Wasz szczyry brat Russyn Barusiewicz obrl. Krakau 28-o 7-bra 848“.

Дня 22 березня 1849 р. доручено „Голов. Р. Раді“ цисарський дозвіл (з д. 10. III) на виставлення „баталіону руських стрільців“ в народнім строю. З припоручення міністерства війни формуванням баталіону занялася галицька військова генеральна команда, що в порозумінні з „Гол. Р. Радою“ визначила для нього в більшості старшин Українців. Баталіон мав складатися з шести сотень, які формовано у Львові, Бережанах, Коломиї, Станиславові, Стрию і Самборі. До дня 6 квітня зголосилося до нього 3460 людей;

¹²⁾ Ркп. Бібл. Наук. Т-во Шевченка, 477/II-739.

¹³⁾ Ркп. Бібл. НТШ. 477/II-748.

однаке із зголошених прийнято тільки 1410 до військової служби.

З початком травня 1849 р. був цілий баталіон уже у Львові. Дня 8 червня ц. р. всі його старшини з командантом майором Ватерфлітом на чолі представилися „Головній Руській Раді“. Її предсідник крилошанин Михайло Куземський привитав їх промовою, в якій підчеркнув, що „Г. Р. Рада“ формувала цей полк між іншим з наміром, щоби забезпечити руське ім'я від зневаги. На кінець своєї промови заявив, що „Г. Р. Рада“ приймає старшин у себе дуже мило, як знак пошани для українського народу.

Від початку червня 1849 р. почала відбуватися муштра українських стрільців у Львові. Муштра відбувалася по німецьки з українськими поясненнями. Прохання „Г. Р. Ради“, щоби команда була в українській мові, відмовлено тому, що баталіон входив в склад цілоти австрійської армії, в якій команда була одна — німецька.

Стараючись про хоругву для баталіону „Г. Р. Рада“ просила архикнягиню Софію, матір цісаря Франц-Йосифа I, щоби була за т. зв. „Fahnenmutter“; ця згодившись бути матір'ю хоругви, прислала для неї величаву ленту.

Після відповідної підготовки вирушив баталіон 6 вересня зі Львова до Кошиць. Хоч малярське повстання здавлено ще в серпні, то для привернення повного спокою на Угорщині треба було сильної військової залози. Як військова залоза побув баталіон у Кошицях до кінця 1849 р. За весь час побуту на Угорщині його командант удержував зв'язок з „Гол. Р. Радою“, посилаючи їй звіти з діяльності баталіону.

З початком січня 1850 р. вернули наші стрільці до Галичини, до Перемишля. Тут баталіон таки в січні розв'язано, хоч „Г. Р. Рада“ робила заходи у міністерстві війни, щоб його не розв'язувано. Прохання її не узгоджено; нема сумніву, що була в тім робота галицького намісника гр. Агенора Голуховського, який в квітні 1849 р. перешкодив „Гол. Руськ. Раді“ сформувати другий такий баталіон з українською командою й українською хоругвою.

В проханні з 6 квітня 1848 р. до цісаря „Гол. Р. Рада“ мотивувала потребу цього баталіону тим, що в часі заворушень в 1848 р. були виставлені Українці в своїх національних змаганнях на самоволю польських демагогів. Охорони перед тією самоволею дізнавали з боку військового команданта Галичини бар. Гаммерштайна, заприятельного з нашими діячами в „Гол. Р. Раді“; тому остання подавала в своїм проханні до цісаря, щоби власником цього другого українського баталіону був ген. Гаммерштайн.

Однаке цьому проханню відмовлено без подання властивої причини; а сталося це завдяки опінії Голуховського про українських стрільців.

„Не можу поминути уваги — писав він дня 28 квітня 1849 р. до віденського уряду — що формування дальших руських баталіонів треба признати з гори недопустимим, бо я довідався, що Русини носяться з неविповідженим ще дотепер отверто наміром виєднати ступнево цісарський дозвіл на побільшення корпусу до 10000 людей. Не заперечуючи лояльності Русинів, уважаю це кроком надто смілим, а навіть небезпечним для держави, щоби дозволити без потреби побільшувати корпус, оживлений національними, в консеквенції сепаратистичними змаганнями, корпус, який бувби неначе оружною репрезентацією народу“.

Голуховський, що почав вести польську угодову політику супроти австрійського уряду, скоро зискав його довіря. Він переконав австрійський уряд, що для удержання мира з Росією та Галичини при Австрії не треба поспирати галицьких Українців в їх національних змаганнях, бо вони стремлять до злуки всіх споріднених племен в одну державу зі столицею у Києві¹⁴⁾.

Роботу Голуховського можна добачувати і в нагінці на бувших українських стрільців в осени 1850 р. Тоді неначе в кару за те, що в 1849 р. стали добровільно в рядах оборонців держави, стали забирати їх насильно до війська, не зважаючи на те, що багато з них було вже жонатими й по закону від військової служби вільними. При тім — як подає історик Кривецький — поступали з ними безоглядно.

Ось так виглядають перші проби національно відроджених галицьких Українців зорганізувати власну військову силу. Розгін їх в тім напрямі — як бачимо — був великий. Очевидно, хоч від того часу минуло звичайно вісімдесят літ, то не можемо сьогодні задля недостачі джерел усе як слід висвітлити. Тільки частинно про деякі округи маємо докладніші вістки завдяки збереженим актам окружних рад, спомини та запискам сучасників. Цей факт повинен повчити нас, сучасників великого зриву українського народу, яку вагу мають спомини, документи й записки з часів визвольної війни для грядучих поколінь. Тому такий матеріал треба збирати й передавати його до публичних архівних збірок, де їх у свій час може використати дослідник для висвітлення минулого.

* * *

Досліди І. Кривецького над селянською самообороною в Галичині 1848-49 рр. спопуляризував д-р Іван Крип'якевич у видаваних ним перед світовою війною „Історичних листках“ (ч. 8). З початком світової війни, коли галицькі Українці знов зорганізували власне військо, вважали наші вчені актуальною справою пригадати нашій суспільності подібні змагання у 1848-49 рр. Д-р Василь Щурат помістив у 20-ім числі віденської „Свободи“ за 1915 р. популярну статтейку п. з. „Галицько-українські стрільці 1849 р.“, а д-р І. Крип'якевич присвятив Українським Січовим Стрільцям статтейку п. з. „З історії української військової організації в Галичині“, що появилася в 31 ч. „Свободи“ (що виходила вже у Львові) за 1915 р.

Той самий нарис незначно змінений п. з. „Українські військові організації в Галичині 1848 р.“ появилася опісля в його брошурці п. з. „Українське військо“ виданій накладом „Союза Визволення України“ у Відні 1916 р. (ст. 19-22).

Як бачимо — були спроби спопуляризувати цю сторінку нашої історії серед широких кругів громадянства. Однаке з часом це забулося. Доказом цього є „Історія політичної думки галицьких Українців 1848-1914“ ч. I. (Львів 1926), написана на основі споминів д-ром Костем Левицьким. У своїм огляді подав автор справді розділ п. з. „Національна гвардія, 1848-1849“ (ст. 54-55), однаке помішав національну гвардію з баталіоном українських стрільців: „З кінцем р. 1848 — читаємо в „Історії“ д-ра К. Левицького — зачалась збирати наша гвардія в Галичині. У звітах

¹⁴⁾ Пор. В. Łoziński: Agenor hr. Gołuchowski, Львів 1901, ст. 149-150. — L. Debiński: Z dawnych wspomnień 1846-1848, Краків 1903, ст. 87; — Д-р В. Щурат: На досвідку нової доби, Львів 1919, ст. 175.

до „Головної Р. Ради“ подавали окружні організації, що руські молодці охочо приступають до руського нашого полку охотників (фрейкору), та що вже їх около 1600 зголосилося...“ і далі: „Ленту до прапору руського корпусу національної гвардії вишивала мати цісаря Франц-Йосифа — архикнягиня Софія“.

А в „Книзі Знання“ (т. I, ст. 914) під гаслом „гвардія“ є подані різні гвардії (наполеонська, гетьманська т. зв. сердюки, червона й біла), тільки не згадується про галицько-українську національну гвардію.

І саме тому подаємо отцей огляд студій І. Кревецького на сторінках „Літопису Червоної Калини“.

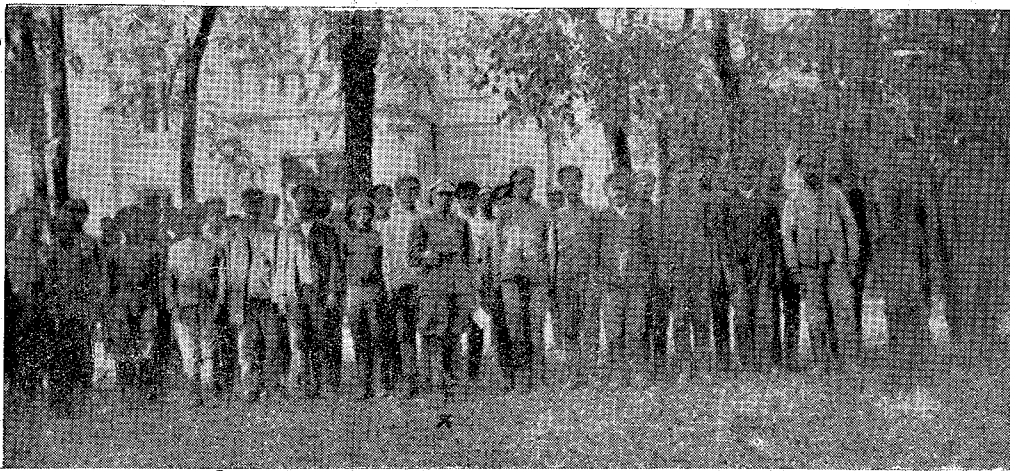
Вишкіл Команди Етапу У.Г.А. на Україні.

Спомин. Написав — Микола Алиськевич, сот. УГА.

В місяць по історичнім переході Галицької Армії за Збруч, доручив мені сот. Штукгайль, шеф штабу Кмди Етапу, тоді у Жмеринці, вибрати із збірні старшин около 20 старшин, приділив мені около 120 підстаршин і стрільців, обоз і 4 скоростріли та вислав мене в Ямпіль под. Там мав я отворити із новобранців Ямпільського повіту вишкіл Кмди Етапу. По виказам мав я мати около 2200 новобранців. Сот. Штукгайль поінформував мене, що це дуже неспокойний повіт, треба отже обережно там поводитися, бо недавно утік відтам нічу пор. Ковалик з відділом

у Ямполі ще проф. Адам Миколаевич, Галичанин, як просвітний референт.

В порозумінні з військовим начальником проголосив я побір новобранців і назначив дні їх зголошень. В перших днях голосилися новобранці сотками так, що до тижня мав я їх уже около 500; заложив я 4 сотні під командою поручників: Найдана, Бойчука, Гури і Цегельського і окрему скорострільную сотню під пор. Костецьким; харчевий відділ вів пор. Мальчинський, а харчі набували ми закупом за одержаний зачет. В межичасі поборова комісія дальше набирала свіжих новобранців. Однак з часом наплив новобранців зачав меншати і по кількох днях зовсім устав. Не знав я, яка цьому причина, згодом однак почув, що в селі Дзигівці зібралася шайка бандитів, яка засідається в білий день в кукурузах, нападає на проїзжих і грабить їх, а навіть убиває головно купців, та не робить різниці і щодо селян; ця банда здержувала підводи з новобранцями і під загрозою пімсти відмовляла голоситися до військової служби, що легко було їй робити, бо всі майже села мусіли проїздити до Ямполя через Дзигівку. Рівночасно зачали кружляти по місті чутки про

Новобранці козятинської волости в УГА. після присяги. Село Червона на Київщині. Вересень 1919.

Нар. Сторожі, не моґучи собі дати ради з тамошним населенням. Харчі і гроші мав я побирати в Інтендантурі Етапу в Жмеринці, тому я й зараз туди зголосився по зачети. Сот. Хробак, тоді харчевий референт, подав мені, що харчі буду діставати у пор. Могильницького в Могилеві под. і в тій цілі вручив мені доручення до нього і дав мені малий зачет в грошах.

Я зібрав старшин, стрільців і обоз, завагонувався і відїхав в Могилів, де зголосився у пор. Могильницького; цей не мало здивувався, прочитавши наказ головної Інтендантури, бо сам нічого не мав, а і виглядів на пізніше не було ніяких. Дав мені лише наче на глум молодого піврічного бичка. Відси відїшов я в Ямпіль, нове місце мого приділення. Тут не застав я ніякої військової частини, а з військових установ лише Кмду повітового військового начальника і Стаційну Команду під рукою придніпряньського сотника Самійленка. Урядовцями були тут два галицькі четарі: Осип Телішак і Волинець; був

щораз частіше напади і грабежі з убійствами в околицях Дзигівки, ба й поодинокі мешканці зачали до мене голоситися, що одного або другого там ограбили та просили мене помочі. Спільно з сот. Самійленком постановили ми вислати в Дзигівку карну експедицію, половити опришків і тим самим завести лад в повіті. В тій цілі віднісся я до К-ди Етапу за помічю і зброєю і небавком одержав чортківський відділ Народної Сторожі 150 людей під командою хор. Снігуровича, амуніцію, два скоростріли і ручні бомби. До цього відділу додав я 50 підстаршин і стрільців із вишколу і вислав у згадане село виправу під проводом пор. Бойчука.

Про місце і час сходин бандитів ми точно розвідалися і знали, що вони сходяться завжди коло 5-ої години над раном в крайній хаті села і діляться там добичю. Пор. Бойчук вийшов з Ямполя о 12-ій год. нічу і над раном окружив згаданий дім. Коли опришки зауважили виправу, зачали відстрілюватися крізь вікна і двері своєї хати. одначе завдяки відвазі поодиноких жандармів, удалося їх виловити з виїмком